

LAURENT BINET

Operațiunea Anthropoid

Povestea asasinării lui Heydrich

Roman

Traducere din limba franceză de Mihaela Stan
Prefață de Luiza Vasiliu

CORINT
ISTORIE
ficțiune

Prefață cu un Mercedes negru...

„Operațiunea *Anthropoid* a lui Laurent Binet e despre planul de a-l asasina pe cel mai periculos om din cabinetul lui Hitler. Cel mai bun roman pe care l-am citit în ultima vreme”, exclamă pe Twitter hiper-acidul Bret Easton Ellis (întâmplător, scriitorul contemporan preferat al lui Binet). Numai că romanul nu e doar despre asta și nu e doar roman. *Operațiunea Anthropoid* e un straniu animal literar, un roman certat cu tradiția romanului, care reconstituie, cu obsesia adevărului istoric plutind mereu peste peisajul lipsit de griji al ficțiunii, atmosfera Europei de la finalul anilor 1930 și începutul anilor 1940. Dacă ar fi să închidem această atmosferă într-o singură frază, atunci probabil c-ar trebui s-o împrumutăm de la Joseph Roth: „Ce forfotă în lumea asta, cu o oră înainte de sfârșitul ei!” (1934). Forfota dinaintea sfârșitului, fojgăiala de interese naționale și orgolii personale, agitația bolnăvicioasă care pregătește intrarea în cel de-al Doilea Război Mondial, ascensiunea nazismului, punerea în mișcare a unui mecanism birocratic al atrocității, dezumanizarea unei lumi – toate acestea constituie contextul subiectului central al cărții, asasinarea lui Reinhard Heydrich, comandată de Rezistența cehoslovacă și serviciile secrete din Marea Britanie și realizată pe 27 mai 1942 de un ceh și un slovac parașutați în Cehia sub ocupație.

Heydrich era prototipul nazistului ideal, un individ pentru care se pare că însuși Hitler avea un respect ieșit din comun, adjunct al lui Himmler (*HHhH* – acronim de la *Himmlers Hirn heißt*

Heydrich / Creierul lui Himmler e Heydrich – e titlul original al romanului), șef al Securității celui de al Treilea Reich, responsabil de activitatea funebrelor Einsatzgruppen, Protector al Reichului în Boemia și Moravia, a prezidat Conferința de la Wannsee, din 20 ianuarie 1942, când s-au stabilit detaliile economice, tehnice și administrative ale Soluției Finale, exterminarea tuturor evreilor din Europa. Așadar, îl avem pe de o parte pe Heydrich, această mașinărie nazistă perfectă, supranumit Măcelarul din Praga, Călăul, Bestia Blondă, și de cealaltă doi membri ai Rezistenței, slovacul Jozef Gabčík și cehul Jan Kubiš. Acestea sunt faptele, acesta este materialul istoric. În funcție de propriile opinii despre ficțiune, adevăr, responsabilitate, un scriitor alege felul în care să spună povestea. La fel alege și Binet, doar că nu se mulțumește să opteze pentru o variantă anume, ci o problematizează, o întoarce pe toate părțile, astfel încât miza devine dublă: desfacerea mecanismului istoriei și dinamitarea conveniențelor romanului istoric.

Construit în viniete, anti-romanul lui Binet alternează fragmente de ficțiune cu reflecții ale naratorului, identificat cu autorul acestei cărți, asupra ficțiunii pe care o scrie: în ce măsură ai voie să inventezi personaje care nu au existat în realitate (n-ai voie, zice Binet, e ca și cum ai falsifica dovezile unei crime), cum construiești dialogurile între actori ai istoriei, ce responsabilitate ai față de acești oameni pe care îi așezi într-o carte, dar nu vrei, totuși, să-i transformi în personaje, cât de legitim e să te pui în pielea lor și să-ți imaginezi ce gândeau, care sunt libertățile și limitările ficțiunii în raport cu istoria pe care încearcă s-o transmite cât mai fidel, cum poți ajunge la adevărul istoric, cum renunți la tentațiile literaturizării și rămâi cât mai aproape de fapte. Binet își încurajează cititorul să nu adere prea ușor la pactul ficțional și să practice scepticismul față de ceea ce i se livrează sub haina ficțiunii, ca nu cumva să ia de bune detalii care nu au legătură cu adevărul istoric. Postmodern în formă, *Operațiunea*

Athropoid rămâne, de fapt, surprinzător de clasic în esență, tocmai prin credința autorului că există un singur adevăr istoric și că el poate fi reconstituit exact așa cum s-a întâmplat. Tensiunea aceasta permanentă între formă și esență, între ficțiune și istorie, între narațiune și adevăr reușește să facă din *Operațiunea Athropoid* o rescriere vie, polemică, memorabilă a unui episod esențial din istoria Europei secolului XX.

Lăudat de autori teribil de exigenți, cum ar fi Martin Amis, Wells Tower, Colum McCann sau etern nemulțumitul Claude Lanzmann (autorul celui mai important documentar despre Holocaust – *Shoah*, 1985), *Operațiunea Athropoid* s-a vândut în 200 000 de exemplare în Franța, 75 000 în Olanda, 40 000 în Spania, 12 000 în Republica Cehă, și a fost distins cu Premiul Goncourt pentru roman de debut, nominalizat la Europese Literatuurprijs și finalist la National Book Critics Circle Award – un succes internațional destul de rar pentru un scriitor francez aflat la primul roman. Folosindu-se abil de figura naratorului („Naratorul e absolut identic cu mine. Când eram student, mă scoteau mereu din minți profesorii care-mi ziceau că trebuie să faci distincția între autor și narator”, declară Binet într-un interviu pentru *The Guardian*), expunându-și îndoielile și căutările, povestind cum a aflat în copilărie de asasinarea lui Heydrich și cum a ajuns, apoi, să vrea să scrie o carte despre asta, disecându-și propria scriitură cu hărnicia unei bucătărese care desface burta unui pește, expunându-și teama de a reduce realitatea la nivel de ficțiune, Binet ajunge el însuși personaj: personajul povestitorului care se străduiește să nu fie înghițit de propria poveste, dar care sfârșește prin a simți ce bănuiește c-au simțit personajele sale („Simt metalul frecându-se de piele. Și neliniștea care crește în sufletele celor trei bărbați, și calmul pe care ei îl arată.”). În orice caz, fraternizarea naratorului cu Gabčík și Kubiš e evidentă: „Le vine să plângă de furie și neputință. (...) Tot nu reușesc să se convingă că

moartea lui Heydrich a folosit la ceva. Poate că scriu această carte pentru a-i face să înțeleagă că se înșală”.

Încet-încet, pe măsură ce se apropie punctul culminant al acțiunii, naratorul intră în tablou („Iar eu, care șontâcăi pe străzile Pragăi și care urc Na Poříčí târând piciorul, îl privesc cum se îndepărtează alergând.”) și capitulează în fața literaturii („De ce am inventat această frază? Cu siguranță fiindcă el chiar a rostit-o”).

Finalul îl găsește pe puntea pachebotului unde Gabčík și Kubiš fac cunoștință pentru prima dată, cu mult înainte să știe că vor fi autorii celui mai răsunător atentat anti-nazist și că vor muri împreună. „Și poate că eu însumi sunt pe acolo” – astfel încheie Binet *Operațiunea Anthropoid*. Dar nu e singur pe puntea pachebotului, suntem și noi acolo, alături de el, de Gabčík și de Kubiš, împărțim o istorie comună, locuim același spațiu, vorbim limba literaturii, punem în mișcare, citind această carte, motorul memoriei.

„Un Mercedes negru înainteză pe șosea ca un șarpe. Îl zăresc.”

LUIZA VASILIU

martie 2015

Prima parte

„Gândirea prozatorului pătează din nou arborele Istoriei, dar nu-i datorია noastră să găsim șiretlicul care ar face animalul să intre înapoi în cușca mobilă.”

Osip Mandelștam, „Sfârșitul romanului”

Gabčík, căci acesta-i numele său, este un personaj care a existat cu adevărat. O fi auzit el de afară, de dincolo de storurile unui apartament cufundat în întuneric, stând singur, lungit într-un pat mic de fier, o fi ascultat el scârțâitul atât de ușor de recunoscut al tramvaielor din Praga? Vreau să cred că da. Întrucât cunosc bine Praga, pot să-mi imaginez numărul tramvaiului (dar poate s-o fi schimbat între timp), traseul și locul unde, în spatele storurilor trase, Gabčík așteaptă, lungit, se gândește și ascultă. Suntem la Praga, pe Vyšehradská colț cu Trojička. Tramvaiul nr. 18 (sau 22) se oprește în fața Grădinii Botanice. Ne aflăm în 1942. În *Cartea râsului și a uitării*, Kundera lasă să se înțeleagă că a resimțit un sentiment de jenă când a trebuit să-și boteze personajele și, cu toate că această jenă nu se simte deloc în romanele sale, care abundă în Tomas, Tamina și de-alde Tereza, găsim la el intuiția unei evidențe: există ceva mai vulgar decât atribuirea aleatorie, izvorâtă dintr-o grijă puerilă de a da impresia de realitate sau, în cel mai bun caz, pur și simplu, din comoditate, a unui nume inventat unui personaj inventat? Kundera ar fi trebuit, zic eu, să meargă mai departe cu acest raționament: există ceva mai vulgar, de fapt, decât un personaj inventat?

Așadar, el, Gabčík, a existat cu adevărat și chiar la acest nume răspundea (deși nu întotdeauna). Povestea lui este pe cât de adevărată, pe atât de extraordinară. El și camarazii săi

sunt, în ochii mei, autorii unuia dintre cele mai importante acte de rezistență din istoria omenirii și, fără îndoială, ai celui mai de seamă act de rezistență din cel de-al Doilea Război Mondial. De multă vreme, doream să-i aduc un omagiu. De multă vreme, îl văd, lungit în această cămăruță, cu storiurile trase, cu fereastra deschisă, ascultând scârțâitul tramvaiului care se oprește în fața Grădinii Botanice (în ce direcție merge? Nu știu). Însă, dacă aștern această imagine pe hârtie, cum sunt, în mod fățarnic, pe cale s-o fac, nu am convingerea că-i aduc un omagiu. Îl reduc pe acest om la statutul de personaj banal, iar actele sale, la literatură: infamă alchimie, dar ce pot face? Nu vreau să car cu mine această viziune toată viața, fără să fi încercat măcar s-o reconstitui. Sper doar că dincolo de stratul gros și reflectorizant de idealizare pe care îl voi aplica acestei povești fabuloase, oglinda opacă a realității istorice se va lăsa încă străbătută.

2

Nu-mi amintesc exact când tata mi-a vorbit pentru prima dată de această istorie, dar parcă îl văd, în camera mea din locuința noastră ieftină, rostind cuvintele „partizani”, „cehoslovaci”, poate „atentat”, cu siguranță „lichida”, apoi această dată: „1942”. Găsisem în biblioteca lui o *Istorie a Gestapoului*, scrisă de Jacques Delarue, și începusem să citesc câteva pagini. Tata, văzându-mă cu cartea în mână, îmi dăduse în trecere câteva explicații: pomenise de Himmler, șeful

SS-ului, apoi de mâna sa dreaptă, Heydrich, protectorul Boemiei și Moraviei. Și îmi vorbise de un comando cehoslovac, trimis de Londra, și de atentat. Nu cunoștea detaliile (și oricum eu nu aveam deloc motive să i le cer, pe atunci acest eveniment istoric neocupând încă locul pe care-l deține acum în imaginarea mea), dar simțisem la el ușoara surescitare care îl caracterizează când povestește (în general, pentru a suta oară, căci, deformație profesională sau simplă tendință naturală, îi place să se repete) despre ceva ce l-a frapat într-un fel sau altul. Nu cred ca el însuși să fi fost vreodată conștient de importanța pe care i-o acorda acestei întâmplări, întrucât, atunci când i-am vorbit, recent, despre intenția mea de a scrie o carte pe acest subiect, n-am simțit la el decât o curiozitate politicoasă, fără urmă de vreo emoție specială. Dar știu că povestea l-a fascinat mereu, chiar dacă n-a produs asupra lui o la fel de puternică impresie ca asupra mea. Mă apuc de această carte și pentru a-i restitui lui ceva: roadele acelor câteva cuvinte, adresate cu generozitate unui adolescent de către acest tată care, la vremea aceea, nu era încă profesor de istorie, dar care, în câteva fraze șchioape, știa să povestească.

Istoria.

3

Cu mult înainte de separarea celor două țări, pe când eram încă un copil, făceam deja distincția între cehi și slovaci datorită tenisului. De pildă, știam că Ivan

Lendl era ceh, în vreme ce Miroslav Mecir era slovac. Și chiar dacă Miroslav slovacul era un jucător mai original, mai talentat și mai simpatic decât Lendl cehul, muncitor, rece, antipatic (dar totuși numărul 1 mondial pe durata a 270 de săptămâni, record doborât abia de Pete Sampras, cu 286 de săptămâni), aflasem totodată de la tata că, în timpul războiului, slovacii colaboraseră, iar cehii rezistaseră. În mintea mea (a cărei capacitate de a percepe complexitatea lumii era, pe atunci, foarte limitată), asta însemna că toți cehii fuseseră membri ai Rezistenței și toți slovacii, colaboraționiști, ca de la sine. Nicio clipă nu mă gândisem la cazul Franței, care, totuși, punea sub semnul întrebării un asemenea schematism: noi, francezii, nu rezistaserăm și colaboraserăm deopotrivă? La drept vorbind, abia când am aflat că Tito era croat (deci nu toți croații colaboraseră și, ca atare, poate nu toți sârbii rezistaseră) am început să am o imagine mai clară a situației din Cehoslovacia în vremea războiului: de-o parte, exista Boemia-Moravia (altfel spus, Cehia actuală), ocupată de germani și anexată Reichului (având, adică, statutul deloc de invidiat de *Protectorat*, considerată parte integrantă a Germaniei Mari); de altă parte, era statul slovac, teoretic independent, dar satelizat de naziști. Ceea ce, evident, nu determina câtuși de puțin comportamentul individual al fiecăruia.

4

Când am ajuns la Bratislava, în 1996, înainte de a merge să slujesc ca profesor de franceză la o academie militară din Slovacia orientală, unul dintre primele lucruri despre care l-am întrebat pe secretarul atașatului apărării de la ambasadă (după ce i-am cerut vești despre bagajele mele, care se rătăciseră pe la Istanbul) se referea la povestea respectivului atentat. Acest om cumsecade, un adjutant-șef specializat în trecut în ascultări telefonice în Cehoslovacia și reconvertit la diplomație la sfârșitul războiului rece, mi-a dat primele detalii despre afacere. Întâi de toate, lovitura au dat-o doi oameni, un ceh și un slovac. Eram mulțumit să aflu că un cetățean din țara care mă găzduia participase la operațiune (deci existaseră slovaci care se împotriviseră). Despre desfășurarea operațiunii în sine mi-a spus puține lucruri, exceptând, cred, faptul că una dintre arme se blocase când să tragă asupra mașinii lui Heydrich (și am aflat cu această ocazie că Heydrich era în mașină în momentul respectiv). Însă mai ales urmarea mi-a ațâțat curiozitatea: cum se refugiaseră cei doi partizani împreună cu prietenii lor într-o biserică și cum nemții încercaseră să-i înece acolo... Stranie poveste. Voiam mai multe amănunte. Însă adjutantul-șef nu mai știa nimic altceva.